

УДК 811.161.2'38;808.5(049.32)

С.О. ВЕРБИЧ, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу історії української мови та ономастики Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: sviatoverb@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>

ЛІТЕРАТУРНА НОРМА В РІЗНОСТИЛЬОВИХ ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ОБ'ЄКТИВНІ ЗМІНИ ЧИ ВІДХИЛЕННЯ ВІД НОРМИ?

Уважне спостереження за функціонуванням літературної мови в суспільстві свідчить про те, що зміни в її нормах відбуваються завжди і в різні періоди. Питання, однак, у тому, наскільки ці зміни закономірні й не загрожують самій структурі мови. Очевидно, що основний критерій для оцінювання літературної мови — її нормативність, адже, за влучним висловом В.М. Русанівського, «норма — своєрідний фільтр, який пропускає в літературну мову тільки те, що не розхитує підвалини її структури, а, навпаки, зміцнює їх»¹.

У доповіді² доктора філологічних наук Т.А. Коць акцентовано на кардинальних змінах в українській літературній мові, які відбувалися в ній упродовж 1-ї чверті ХХІ ст. Зазначено, що вони пов'язані, з одного боку, із культурно-історичними, суспільно-політичними умовами всередині України, а з іншого, — із глобалізаційними тенденціями сучасного цифрового середовища. Ці чинники, за спостереженнями доповідачки, зумовлюють перебудову у виборі мовних засобів для забезпечення нових комунікативних потреб суспільства в різних сферах. Утім наслідок змішування певних

¹ Русанівський В.М. (1989). *Мова в нашому житті* (с. 90). Київ.

² Відгук про доповідь Т.А. Коць «Динаміка літературної норми в текстах сучасних українських медіаресурсів: функціонально-стильовий вимір».

Цитування: Вербіч С.О. (2025). Літературна норма в різностильових текстах сучасної української мови: об'єктивні зміни чи відхилення від норми? *Українська мова*, 3 (95), 111–113.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

стилів і жанрів невтішний, бо воно спричинило відхилення від прескриптивної норми й поширення мовних помилок.

У доповіді наголошено на засадах нормотворення з відсиланням до колективної праці «Літературна норма і мовна практика» (2013). У цьому контексті варто пам'ятати, що формування літературної норми передбачає врахування таких основних критеріїв: 1) системного (відповідність мовних явищ законам мови); 2) національного (відповідність мовних явищ національному характерові); 3) естетичного (функціонально-стилістична доцільність певної форми); 4) відповідність мові авторитетних письменників; 5) статистичного (врахування регулярності мовних явищ)³.

Тетяна Анатоліївна порушила важливу проблему впливу трансформаційних процесів у суспільстві на визначення нормативності мовних одиниць, що відобразилося в деактуалізації такого засадничого принципу літературної норми, як мовна традиція. Обґрунтоване спостереження науковця, що основою для становлення літературної норми в 1-й чверті ХХІ ст. став публіцистичний, а не художній, стиль. Т.А. Коць справедливо зауважила, що зміни в мовних засобах текстів різних стилів пов'язані з мовними вподобаннями автора, його мовною компетенцією, а також відображають наслідки тривалого зросійщення українськомовного середовища. Помітна тенденція до повернення забутих українських слів, не зафіксованих у сучасних словниках. Погоджуюся з доповідачкою щодо деструктивного впливу на українську літературну мову штучної фемінітивізації, що, за її словами, руйнує «морфологічні, лексичні і стилістичні норми української літературної мови». Пор., наприклад, численні варіанти на зразок *вождия / вождиця / вождиха; канцлерия / канцелярия / канцлеркия / канцлерка*.

Слушне зауваження Тетяни Анатоліївни і про порушення комунікативно-прагматичних засад творення текстів різних стилів, що виявляється передусім у виразній експресивізації мови. А це — поширення розмовної лексики з негативною оцінкою конотацією, уживання сленгізмів і жаргонізмів, перенасичення текстів іншомовними словами, насамперед англізмами тощо. Стосовно надмірного вживання іншомовних слів в українськомовних текстах, то тут важливо зауважити, що українська мова розв'язує цю проблему однозначно — потрібність чи недоцільність такого слова. Коли лексема потрапляє до української мови разом із поняттям, яке не має відповідника в нашій мові, то воно має всі підстави для вжитку. Якщо ж поняття можна назвати українським словом, то саме йому й треба надавати перевагу, а не іншомовному дублетові. Особливо із цього приводу дивують ситуації, коли для аналізу української мови використовують іншомовні терміни на зразок *комунікант, лінгвальний, дескриптивний* та ін. замість їхніх питомих відповідників *мовець, мовний, описовий*⁴.

Зважаючи на викладене, видаються важливими і висновки Тетяни Анатоліївни, що літературна норма в процесі функціонування мови зазнає

³ Данильчук Д.В. (2013). *Український правопис: роздоріжжя і дороговкази* (с. 19). Київ.

⁴ Селігей П.О. (2007). Що нам робити із запозиченнями? *Українська мова*, 3, с. 5.

закономірних змін, однак важливо «на цій дорозі не розгубити власні пріоритети, зберегти наріжний камінь визначення мовного стандарту — відповідність кожного мовного зразка внутрішнім законам мови...».

Дослідження Т.А. Коць, безперечно, має подальші перспективи, адже питання динаміки мовної норми в доповіді розкрито передовсім на лексичному рівні. Очевидно, потребують вивчення і аналізу також зміни норми на інших мовних рівнях, зокрема граматичному. Водночас, аналізуючи різностильові тексти, треба звернути увагу, на мою думку, і на зміни мовної норми в термінології, куди проникає дедалі більше іншомовних термінів. Важливо також висловити свою думку і щодо необґрунтованих правописних варіантів, які неминуче розхитують орфографічні норми. Крім цього, варто прискіпливіше оцінити появу в текстах різних стилів слів на зразок *огульний*, *візія*, *відмазуватися*, які потрапили в українську внаслідок польського та російського впливів. Пор. відповідно пол. *ogólny* ‘загальний’, ‘узагальнений’, *wizja* ‘перспектива’, ‘план’, ‘думка’, рос. *отмазываться* ‘виправдовуватися’.

Загалом наукова доповідь Т.А. Коць змістовна, у ній порушено актуальні проблеми нормотворення української літературної мови в сучасний період, наголошено на дотриманні усталених критеріїв у становленні мовної норми та культуромовному аспекті. Уважаю, що доповідь варто схвалити й опублікувати її в журналі «Українська мова».

Відгук отримано 09.06.2025

Sviatoslav Verbych, Doctor of Sciences in Philology,
Senior Researcher, Leading Researcher in the Department
of History of the Ukrainian Language and Onomastics
Institute of the Ukrainian Language
of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: sviatoverb@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>

LITERARY NORM IN DIFFERENT STYLE TEXTS
OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE: OBJECTIVE
CHANGES OR DEVIATIONS FROM THE NORM?